

V. URBUTIS

**ŽODŽIO *tru̇mpas* KELETO TARMINIŲ SINONIMŲ
ETIMOLOGIJA**

Šalia labiausiai įprasto būdvardžio *tru̇mpas* „(vok.) kurz“ lietuvių kalboje dar yra žinomi šie jo sinonimai: *bìgas*, *bìskas*, *bìzdras*, *bìznas*, *gruzinis*, *grùžas*, *ísas* (*ýsas*), *str(i)ùbas*, *str(i)ùgas* (ir sen. lie. *strungas*), *str(i)ùkas*, *stùkas*. Iš jų penki pirmieji priklauso prie tokių tarminių lietuvių kalbos žodžių, kurių kilmė iki šiol tebėra visai neaiškinta. Jiems ir skiriamos šios etimologijos pastabos.

1. *bìgas* ir *baìgti* (*beìgti*) || *beñgti*

Būdvardį *bìgas*, -à (su reikšmės paaiškinimu „trumpas, mažas“) didysis Lietuvių kalbos žodynas nurodo tik iš dviejų kapsų vietų – Marijampolės (dab. Kapsuko) ir šalimais esančių Gižų (žr. LKŽ I 663). Vartojamas jis (reikšme „trumpas“) ir kai kuriose kitose vietose, ir ne tik kapsų – Gudėliuose, Simnė, Sángrūdoje, Lazdijuose (čia ir toliau remiamasi Vilniaus universiteto studentų lituanistų informacija). Tačiau įdomiausia, kad reikšme „bukas“ (pvz., kalbant apie nudilusį medinį šaukštą) jis dar pažįstamas Kazliškyje (Rōkiškio raj.) – visai priešingame Lietuvos gale. Tad jau vien iš jo geografijos galima spėti, jog tai senas žodis, anksčiau vartotas žymiai plačiau. Tą spėjimą patvirtina aiškūs jo vediniai, paplitę ruože nuo Lazdijų iki Kazliškio bei tarp Aukštėsios Panemūnės (prie Kaūno) ir Vařnių, būtent: *bigė* „1. peilio piaunamoji geležis; prastas bukas, atšipęs peilis; 2. nukirsta, nukirpta ar šiaip trumpa uodega; trumpauodegis; 3. kasa; 4. ranka su nutraukta plaštaka; 5. trumpas drabužis, liemenė; žmogus su trumpu drabužiu“ (LKŽ I 663; 1-ja reikšme dar Betýgaloje, Palėvenėje¹, 2-ja – Alytujė, 3-ja – Bagótšilyje, 4-ja – Veliuonojė, Kùpiškyje, 5-ja – Pilviškiuose); *bigis* „palaikis, susidėvėjęs, atšipęs ar nulaužtas (ir užtekintas) peilis (Tauragėje, Eřžvilke, Skiřsnemunėje, Raudōnėje, Lekėčiuose); trumpauodegis (Palėpiuose); šiaip koks nutrumpėjęs daiktas“ (plg. LKŽ I 664); *bigėlė* „prastas (trumpas, be koto ar sudilęs) peilis, bigė“ (LKŽ I 664; Pandėlyjė,

¹ Be to, žodį *bigė* šia reikšme duoda ir J. Šlapelis savo žodynuose: *bigė* – *короткий нож с тупым концом* (Lietuvių ir rusų kalbų žodynas, Vilnius, 1921, 74); *bigė* 2 – *krótki nóż ze złamanym końcem* (Lenkiškas lietuvių kalbos žodynėlis, Vilnius, 1929, 30; Kirčiuotas lenkiškas lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1938, 33).

Skāpiškyje); *bigdē* „moteris, vilkinti per daug trumpą drabužį“, pvz.: *Tikra bigdē – pakinkliai matyti* (Lazdijuose); *biginti* (-ina, -ino) „trumpinti, smailinti“ (LKŽ I 664). Iš lietuvių hidronimų čia galima priskirti Debeikių apylinkių (Anykščių raj.) upelio vardą *Bigūlis*. Tos pat kilmės, matyt, yra ir pavardės *Bigà, Bigas, Bigata, Bigėkis, Bigūnas*.

Latvių kalbą turėjus būdvardžio *bigas* atitikmenį rodo Miülenbacho—Endzeļyno žodyne (ME I 294) bei jo papildymuose (EH I 218) iš tarmių nurodytas (be etimologijos aiškinimo) *bigis* „der Teufel“. Velnio pavadinimų darymasis iš reikšmės „trumpas“ bei „bukas“ būdvardžių yra paprastas dalykas, plg. lie. *biznius* „velnias, kipšas“ (LKŽ I 711 s.v. *biznius*, -ė 3): *biznas* „trumpas, striukas, be uodegos ar su trumpa uodega“, *būkis* „velnias (švelniau pasakant)“ (LKŽ I 932 s.v. *būkis* 3): *būkas* „nesmailas, striubas“, *striūkis* „velnias“ (Krókia-laukis, Rudaminà): *striūkas* „trumpas“.

Su lie. *bigas*, nors ir nebūdamas tiesioginis jo vedinys, toliau sietinas veiksmožodis *nusi-bikštinti* (-ina, -ino), užrašytas iš Rasėinių (1957 m.) su tokio pasakymu: *Botagiukas visai nusibikštino (nusikapojo, sutrumpėjo, pasidarė bikštas)* (LKŽ kartoteka). Užrašytojui, kaip matyti iš skliausteliuose prirašyto reikšmės paaiškinimo, pažįstamas ir *bikštas* „trumpas (nukapotas, numuštas)“, iš kurio ir padarytas (-) *bikštinti*. Būdvardį *bikštas* gal būtų galima aiškinti atsiradus šalia *bigas* pagal tokias poras, kaip *baikštas* (dab. liter. klb. *baikštūs*): *baigus* „bailus“, *baikštas* (liter. klb. *baukštūs*): *baugūs* „t. p.“, tačiau labiau tikėtina jį esant padarytą (su priesaga -*stas* > -*štas*) iš kadaise buvusio veiksmožodžio **bigti* „mušti (ar pan.)“, plg. *rūkštas* (liter. klb. *rūgštūs*): *rūgti* ir pan. Jau minėtas (nu) *biginti* bent tokiuose posakiuose, kaip *Nugi čia kas dabar nubigino (nulaužė) paskutinį peilį!* (LKŽ I 664 s.v. *biginti*), dėl savo reikšmės taip pat labiau atrodo galįs būti ne būdvardžio *bigas* „trumpas“, o kažkokio pirminio veiksmožodžio vedinys, plg. *dilinti*: *dilti*, *ritinti*: *risti* ir pan. Pagaliau, turint galvoje, kad reikšmės „trumpas“ būdvardžiai indoeuropiečių kalbose kaip tik dažniausiai ir yra padaryti iš mušimą ar kokį kitą panašų veiksmą, mažinantį daikto ilgį, reiškiančių veiksmožodžių², iš to paties veiksmožodžio **bigti* „mušti“ reikia kildinti ir būdvardį *bigas* „trumpas“. Dar ir šiandien *bigas* tebėra daug siauresnės, specialesnės reikšmės, negu *trušpas*; gal tą reikšmės siaurumą bei vartosenos ribotumą bent iš dalies galima aiškinti ir kaip vėlesnį dalyką, apskritai būdingą nykstantiems žodžiams, tačiau vis dėlto krinta į akį tai, kad šio žodžio (ir jo vedinių *bigis*, -ė, *bigžlė*) vartojimas, kalbant paprastai tik apie numuštus (nulaužtus), atmuštus (atšipusius), nutrauktus ar kaip kitaip sutrumpintus (o ne savime trumpus) daiktus (dažniausiai peilį) bei kūno dalis (uodegą, ranką,

² Plačiau apie tai (su pavyzdžiais iš įvairių indoeuropiečių kalbų) rašoma straipsnyje „Žodžio *trušpas* etimologija“ (spausdinamas leidinyje „Kalbotyra“ XIV).

piršta), gražiai derinasi su jo etimologine reikšme. Dėl darybos santykio *bigas* : **bigti* plg. lygiai taip pat santykiaujančius *gūlas* „gulsčias“ : *gūlti* (*gulėti*), *gūras* (dažniau *gurūs*) „trupus, birus“ : *gūrti*, *knibas* „kumpas, užknabęs“ : *knibti*, *kniūbas* „palinkęs, lenktas“ : *kniūbti*, *sliņkas* „tingus“ : *sliņkti* ir pan.

La. **bigt* (= lie. **bigti*) egzistavimas nekelia nė mažiausios abejonės – jį dar aiškiai galima įžiūrėti išvestiniuose (dažniniuose) veiksmažodžiuose *bidzīt* „den Ofen umrühren; stossen“ (ME I 293; plg. ir jo perdirbinį *bidžīt* „antreiben, ermuntern ME I 293; mit der Hand vorwärts schieben, stossen EH I 218“), *bidzināt* „an-, aufstacheln, aufhetzen; den Ofen umrühren“ (ME I 293, 1-ja reikšme ir EH I 218), *bikstīt* „wiederholt stechen, stochern; schüren; anspornen, antreiben“ (ME I 295; plg. EH I 219). Toliau iš *bidzīt* yra padaryti *bidzeklis* „ein Stock zum Umrühren des Ofens (ME I 293); ein Besen (EH I 218)“, *bidzīklis* „eine Holzstange zum Hin- und Herschieben der *ārdi*; eine Stange zum Stossen überhaupt“ (ME I 293), *bidzulis* „ein Stock zum Umrühren des Ofens“ (ME I 293), *bigulis* „die Feuergabel (ME I 293, EH I 218); badeklis – smeili nuodrązts miets, ar kuo rijās iesērtuo mitruo labību mēdz izbadīt, lai visur siltums vienādā mērā pieklātu (ME I 293); ein Holzstück, ein Knüppel zum Schlagen (EH I 218)³, iš *bikstīt* – *biksteklis* „eine Stange zum [Schüren des Feuers, die Ofenkrücke; einer, der die Gewohnheit hat während des Sprechens dem Nachbar Seitenstösse zu geben“ (ME I 295) ir kt.

Iš kitų indoeuropiečių kalbų ši veiksmažodį, atrodo, dar pažįsta germanų kalbos, plg. s. v. a. (*ana*)*bicchan*, v. v. a. *bicken* „durti, daužti, kirsti, kapoti“, s. v. a. *bic* „smūgis, dūrimas“, v. v. a. *bicke(l)*, vok. dial. *Bicke(l)*⁴ „kaplys“ ir kt.⁵

³ Dėl šio žodžio darybos žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, 346.

⁴ Iš Rytpr. vok. *Bicke* (vok. žem. *Böck*, f.) „Spitzhacke, zum Brechen in Mauern, in steinigem Erdreich, Pflaster etc.; Eisaxt der Fischer“ (H. Frischbier, Preussisches Wörterbuch, I, Berlin, 1882, 81) yra lie. *bikis* „1. kirtiklis, kaplė (kietai žemei ar ledui kirsti); 2. toks plaktukas“ (LKŽ I 666; 1 r. dar Priekulėje, Šātėse), o iš Rytpr. vok. *bicken* „mit einer Bicke biechen, arbeiten, picken“ (H. Frischbier, l. c.) – lie. *bikiūoti* „kapoti, kirsti“ (LKŽ I 666).

⁵ Latvių ir vokiečių kalbų žodžius sieja V. Preļvicas (W. Prellwitz, Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache, 2. verb. Aufl., Göttingen, 1905, 489 t.), ir tik tokįla. *bikstīt* aiškinimą nurodo (su klaustuku) J. Endzelynas (ME I 295). Germanų kalbų žodžiai iki šiol dar neturi tvirtos etimologijos ir dažniausiai yra arba laikomi onomatopėjinės kilmės (tada jie sutapatunami su vok. *picken* „lesti“ ir t. t. ir siejami su interj. *pick* „knapt, džiobt – paukščio kirtimo bei beldimo snapu pamėgdžiojimas“), arba gretinami su keltų-romanų žodžiais (lo. – galų *beccus* „snapas“, pranc. *becquer* „lesti, snapu kapoti“ ir t. t.) ir traktuojami kaip pastarųjų giminaičiai ar kaip skoliniai (plg. Trübner, Deutsches Wörterbuch, V, herausgeg. von W. Mitzka, Berlin, 1954, 123; F. Kluge – W. Mitzka, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 18. Aufl., Berlin, 1960, 74, 549). Tačiau N. van Veikas (N. van Wijk, IF XXIV (1909) 232 t.) teisingai yra pastebėjęs (atmesdamas siejimą su lo. – galų *beccus* ir t. t.), kad germ. **bikkjanan* reikšmė yra „durti“, ne „snapu stuksėti, lesti“ (pats jis germanų žodžius toliau sieja

Baltų-germanų **bhig-* „mušti, smogti, smeigti, durti“ yra susidaręs (su determinatyvu *g*) iš ide. **bhei-*, **bhī-* „mušti“, kur priklauso s. sl. *bija* (*bija*), *biti* „mušti“, s. v. a. *bihal* „kirvis, (vok.) *Beil*“, s. v. a., v. v. a. *bil*, *-lles* „kaplys, kirtiklis, (vok.) *Bille*“, v. v. a. *billen* „kirsti, (ap)kapoti“, s. air. *ben(a)id* (< **bhi-na-ti*) „muša“, air. *bēimm* n. (< **bhei-smn*) „smūgis“, gr. *φειρός* m. „kamienas, rąstgalis, pliauska“, Av. *byente* „(jie) kovoja, muša“, arm. *bir* (< **bhi-ro-*) „brūklys, kuoka“ ir kt⁶.

Lietuvių kalboje šalia *bīgas*, *bīgis*, *-ė* ir t. t. yra pažįstamas ir *bikis*, *-ė* „striukis“, vartojamas kai kurių rytų aukštaičių pūtininkų (LKŽ I 666 jis nurodytas iš Basanavičiaus pasakos, užrašytos, kaip matyti iš kalbos, žadininkų plote, ir iš Salāmiesčio). Čia priklauso ir to krašto upelių vardai *Bikėlė* (prie Degūčių), *Bikėnis* (prie Subāčiaus), o taip pat, galimas daiktas, lietuvių pavardės *Bikas*, *Bikėlis*, *Bikėnas*, *Bikūnas*. Skardžių ir duslių priebalsių kaitaliojimas lietuvių kalbos žodžio gale (priešais galūnę) nėra labai retas dalykas. Šiuo atveju *k*, *be* *abejo*, yra žymiai vėlesnis, negu *g* (plg. kitų kalbų giminiškus žodžius su *g*), todėl į jį negalima žiūrėti, kaip į seną paralelinį determinatyvą. Ypač lengva vietoj skardžiojo priebalsio atsirasti dusliajam veiksmažodžiuose, kur dalyje formų (pvz., bendratyje, būsimajame laike) skardusis priebalsis dėl pozicijos tegali būti ištariamasis dusliai; iš tokių formų apibendrinus duslų priebalsį visam veiksmažodžiui, yra, pavyzdžiui, susidariusios poros *dėrgti* (*-ia*, *-ė*) || *deřkti* (*-ia*, *-ė*), *drėgti* (*-sta*, *-o*) || *drėkti* (*-sta*, *-o*), *dringti* (*-sta*, *-o*) „prasti, gusti, junkti“ || *drinkti* (*-sta*, *-o*) „t. p.“, *nu-jėgti* (*-ia*, *nū-jėgė*) „nuvokti, nutuokti, nujausti“ || *nu-jėkti* (*-ia*, *nū-jėkė*) „t. p.“, *siřbti* (*-sta*, *-o*) || *siřpti* (*-sta*, *-o*), *ap-žilbti* (*-sta*, *-o*) || *ap-žilpti* (*-sta*, *-o*), *žliaūgti* (*-ia*, *-ė*) || *žliaūkti* (*-ia*, *-ė*)⁷. Tad žodžio *bikis*, *-ė* ir minėtų vardų *k* veikiausiai irgi bus atsiradęs dar veiksmažodyje (**bigti*, šalia gal ir **bikti*).

Žemaičių pietryčių plote (iki Kvėdarnos ir Lučkės, taigi, maždaug iki dūnininkų ribos su dūnininkais) pažįstamas žodis *bīgė* „sodžiaus pasilinksminimas, pašokis“ (LKŽ I 663 t. s. v. *bīgė* 6), kuri dėl ypatingos reikšmės, skirtingai nuo anksčiau minėto kelių kitų reikšmių žodžio *bīgė*, sunku laikyti būdvardžio *bīgas* „trumpas“ vediniu. Iš Vainūto pateiktas sakinys *Ar bengėt mėšlus vežti*,

su ide. **bheg-* „laužti“, germ. *-i-* kildindamas iš *-e-*). Tad gal labiausiai patikima būtų kalbamą germanų žodžių grupę sieti su baltų žodžiais, kartu nepamirštant, kad ją šiandien jau sunku griežtai atriboti nuo panašių onomatopėjinių (ir romanų kalbų) žodžių dėl jos semantinės ir fonetinės sąveikos su pastaraisiais.

⁶ J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, I, Bern, 1959, 117 t.

⁷ Panašūs veiksmažodžiai kitais atvejais gali būti iš seno išplėsti skirtingais determinatyvais; taip gal yra susidariusios poros (daugumą jų, beje, galima aiškinti ir pirmuoju būdu) (*ap-kīřbti* (ir *skīřbti*) „(ap)gižti, pradėti rūgti“ || (*ap*)*kīřpti* „t.p.“, *klibti*, *kleibti* || *klipti*, *kleipti*, *klūbti* || *klūpti*, *kreigti* || *kreikti*, *sklembti* || *sklempiti*, *skōbti* || *skōpti*, *smelgti* || *smelkti*, *stiēbti* || *stiēpti*, *virbėti* || *virpėti*, *vizgėti* || *viskėti*).

ar bigę kelsite? (LKŽ I 664) rodo šį žodį turint ir reikšmę „pasilinksminimas darbą baigus, pabaigtuvės, patalkys“. Tad atrodo, jog pirminė jo reikšmė bus buvusi veiksminė – „baigimas, baiga; (pa)baigtuvės, nuobaigos“, o pats jis – padarytas iš veiksmažodžio **bigti*, be senosios reikšmės „mušti“, vėliau, matyt, dar turėjusio ir reikšmę „baigti“; dėl darybos plg. *bėgė* „bėgimas, bėgsena“ (: *bėgti*), *mŷnė* „linų mynimo metas, mynimas“ (: *minti*, *mŷnė*) ir pan.

Rekonstravus reikšmę „baigti“, nebelieka jokių kliūčių **bigti* (ir jau minėtus jo giminaičius) sieti su lie. *beigti*, *baigti*, la. *bèigt*, kurie kaip tik turi kitų laukiamų balsių kaitos laipsnių šaknis⁸. Šalia reikšmės „eiti, varyti prie galo“ *baigti* dar vartojamas reikšmė „varginti, kamuoti, naikinti“, kuri suvokiama kaip šalutinė savo kilme glaudžiai susijusi su pirmąja. Tokia pat antrinė yra ir *baigtis* (la. *bèigtiês*) reikšmė „mirti, dvėsti“. Tačiau labai galimas daiktas, kad retas la. *bèigt* „umbringen, töten (= užmušti, nužudyti)“ (EH I 211) tebėra išlaikęs senąją (tikėtai susiaurintą) reikšmę „mušti“.

Reikšmės kitimas „mušti, smeigti... (smūgis)“ → „baigti (pabaiga, galas)“ yra žinomas iš įvairių indoeuropiečių kalbų, pvz.: pranc. *bout* „pabaiga, galas“ s. pranc. šalia dar „smūgis“ : s. pranc. *bouter* „mušti, smogti“ (< frankų **bōtau* „mušti“, plg. s. v. a. *bōzan* „t. p.“)⁹; lo. *fīnis* „pabaiga, galas“ : *fīgo*, -*ere* „(i)smeigti, įmušti, prikalti“ (plg. lie. *dīegti* „durti“)¹⁰; lie. *gālas* : *gēlti* „geluonį leisti, kirsti; labai (duriamai) sopėti, skaudėti“¹¹; Av. *ḍwarəsaḥ-* „pabaiga, galas“ : *ḍwarəs* „piauti“¹²; ol. *afbreken* „baigti“ : *afbreken* „nulaužti, atlaužti, (vok.) *abbrechen*“¹³.

Kaip yra žinoma, žemaičiai vietoj *baigti* (*beigti*) vartoja *beigti*. Santykį tarp *baigti* (*beigti*) ir *beigti* bei jų tolimesnę etimologiją iki šiol ne visi aiškina vienodai. Seniau *baigti* buvo siejamas su lo. *fīnis* „pabaiga, galas“, *fīnio*, -*ire*

⁸ Nepriesaginiuose veiksmažodžiuose su *i* eilės balsių kaita paprastai kaitaliojasi *i* (*y*) : *ei* (*ie*), o *ai* yra būdingas šalimais esantiems vardažodžiams bei priesaginiams veiksmažodžiams, nors pasitaiko ir išimčių, plg. *kŷpti* : *kaĩpti* (*keĩpti*), *ribti* : *raĩbti* (*reĩbti*); tokie veiksmažodžiai su *ai* iš dalies gali būti padaryti iš vardažodžių (ar bent *ai* pagal juos gavę), plg. *raĩbti* (: *rāĩbas*). Tad galimas daiktas, kad forma *beigti*, pažįstama daugiausia pietuose ir sutampanti su la. *bèigt*, yra senesnė, negu *baigti*, turinti vardažodžiams būdingą *ai*, plg. *(pa)baigà* ir kt. Tačiau, antra vertus, skirtumas tarp *beigti* (la. *bèigt*) ir *baigti* galėtų būti ir iš seno, plg. taip pat santykiuiančius lie. *lėisti* ir la. *lajst*.

⁹ A. Dauzat, Dictionnaire étymologique de la langue française, Paris, [1954], 107.

¹⁰ A. Walde – J. B. Hofmann, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, 1938, 502 t.

¹¹ E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, 1962, 130, 145.

¹² C. D. Buck, A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages, Chicago, 1949, 980; taip pat žr. 857 (dėl pranc. *bout*), 979 (dėl lo. *fīnis*), 857 (dėl lie. *gālas*).

¹³ F. B. J. Kuiper, Die indogermanischen Nasalpräsentia, Amsterdam, 1937, 184.

„pabaigti; nustatyti; apibrėžti, atriboti“¹⁴, ir jau tada santykis tarp *baigti* (*beigti*) ir *beįgti* interpretuotas įvairiai: vieni senesne forma laikė *beįgti*, atstatydami ir lo. *fīngnis* (iš **feng-*)¹⁵, kiti – *baigti* (*beigti*), spėdami, jog lie. *beng-*, *bang-* bus susidarę nosinį infiksą turėjusio **bi-n-g-* pagrindu dėl balsių kaitos nukrypimo (vok. Ablaut(s)entgleisung)¹⁶. Ėmus kitaip aiškinti lo. *fīnis* (= lie. *dýgsnis*), įsigali *beįgti* siejimas su lie. *biįgti* „atganytu, atšertu būti; skubriu, gyvu darytis; dideliu darytis, įsigalėti (ir kt.)“, *bingùs* „gražus, smarkus, išpenėtas (apie arklį); tarpus, vešlus; žiaurus, piktas“, *bangà* (*baņgas*) „vilmis; smarkus lietus, audra; daugybė“, *bangùs* „smarkus, didelis, staigus (apie lietu), audringas, baisus (ir kt.)“, la. *buoga* (*buōgs*) „būrys, pulkas“¹⁷, toliau – su pr. *pobanginnons* „(vok.) bewegt (= paskatinęs)“¹⁸, s. i. *bhanákti* „(nu)lūžta, (nu)laužia, sulaužo; sudaužo, sutrupina; (iš)lenkia“, *bhaņgá-ḥ* „lūžis; sunaikinimas; raukšlė, klostė; banga“, s. air. *bongid*, *-boing* „laužia“¹⁹, (be škn. *-n-*) arm. *bekanem* „laužau“, *bek* „sulaužytas, sudaužytas“ ir kitais ide. škn. **bheg-*, **bheng-* „sudaužyti, sulaužyti“ atstovais²⁰. Laikantis šios *beįgti* etimologijos (dabar ji yra beveik visuotinai paplitusi), *baigti* (*beigti*) arba visai nesiejamas su *beįgti* ir paliekamas (kartu su la. *bèigt*) be etimologijos²¹, arba jie gretinami (kaip paralelinių šaknų žodžiai), nesiimant aiškinti jų tarpusavio santykio²², arba, pagaliau, sakoma, kad *baigti*, *beigti* ir kitos lytys su *ei*, *ai* esančios atsiradusios šalia *beįgti* dėl balsių kaitos nukrypimo²³. *baigti* (*beigti*) atskyrimą nuo *beįgti* ir

¹⁴ A. Bezenberger, A. Fick, BB VI (1881) 239 (*bengti* čia visai neužsimintas); šią etimologiją dar anksčiau (bene pirmasis) buvo iškėles A. Potas, plg. A. Walde, Lateinisches etymologisches Wörterbuch², Heidelberg, 1910, 294 (kur nurodyta ankstesnė literatūra).

¹⁵ F. Froehde, BB XVI (1890) 194.

¹⁶ H. Osthoff, IF V (1895) 296 išn. 1; antriniu lie. *beįgti* (šalia *baigti*) laikė [ir A. Walde, Lat. etym. Wb², 294 (šiaip su lo. *fīnis* čia nebesiejama).

¹⁷ A. Leskien, Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen, Leipzig, 1891, 320.

¹⁸ R. Trautmann, Die altpreussischen Sprachdenkmäler, Göttingen, 1910, 402; plg. ir J. Endzelīns, Senprūšu valoda, Rīgā, 1943, 229.

¹⁹ R. Trautmann, Baltisch-slavisches Wörterbuch, Göttingen, 1923, 26; ME I 262 (su ankst. liter.); E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. I 34.

²⁰ J. Pokorny, Idg. etym. Wb. I 114 t.; L. Sadnik, R. Aitzetmüller, Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wiesbaden (1964), 111 tt. (Nr. 120), kur prie šios žodžių šeimos dar skiriami r. trm. *багно* „liūnas, klampynė“ (ir kt.) bei s. v. a. *bah* „upelis, (vok.) *Bach*“ (ir kt.), tačiau kitaip aiškinamas r. trm. *бўжамь* „mirti, nugaišti, padvesti“, M. Fasmerio sietas su lie. *beįgti* (plg. M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, 1953, 137).

²¹ A. Leskien, Der Ablaut... 271; ME I 277; C. D. Buck, A Dictionary of Selected Synonyms... 980.

²² E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. I 29 t., 34.

²³ J. Pokorny, Idg. etym. Wb. I 115.

pastarojo siejimą su tolimos reikšmės *bingùs*, *bangà* ir kt. semantiškai sunku pateisinti (tai jau anksčiau teisingai yra iškėlę H. Osthofas ir F. B. J. Keiperis²⁴). Tad pirmenybė teiktina etimologijai, kuri neverčia išskirti *baĩgti* | (*beĩgti*) ir *beĩgti*²⁵. Įprastinė *beĩgti* etimologija, deja, šio reikalavimo neatitinka, nes neįmanoma paaiškinti, kaip vėliau galėjo greta atsirasti *baĩgti* (*beĩgti*). Pasikliauti balsių kaitos nukrypimu, kaip tai daro J. Pokornis (neva remdamasis J. Endzelynu), čia negalima. Latvių kalboje, kur iš tautosilabinių *in*, *en* yra atsiradę *ĩ*, *ie*, šalia **bĩg-* (< **bing-*): **bieg-* (< **beng-*) galėtų, žinoma, toliau analogiškai (pagal *i* eilės pavyzdžius) susidaryti ir **baig-*. Tačiau visiškai negalima įsivaizduoti, kaip dėl panašios kaitos vietoj tautosilabinių *en*, *an* galėtų atsirasti *ei*, *ai* lietuvių kalboje. *e* eilės žodžiai su šaknies *i* (šalia *n*, *m*, *l*, *r*), bendru ir *i* eilei, čia, tiesa, irgi leidžia greta susidaryti *i* eilei būdingoms lytims su *ai* (: *ei*), tačiau dėl tokios antrinės kaitos gretimas priebalsis (su šaknies balsiu galintis sudaryti tik heterosilabinį junginį), aiškus dalykas, niekada neišnyksta, pvz.: *bristi* (: *brėda*) : *bráidžioti*, *giĩti* (: *gėna*) : *gáinióti*, *nĩrti* (: *nėrti*) : *nairýti(s)*, *pĩnti* (: *peĩntaroti*) : *páinioti*, *skĩnti* (: trm. *skėna* „skina“, *nuo-skėna* „skynimas“) : *skáinioti*, *trĩnti* (: *trenėti*) : *tráinioti(s)*, *tvĩnti* (: *tvānas*) : *tvainýtis*²⁶. Šitaip susidariusiose *i* eilės lytyse galėtų nebūti *n* tik tais atvejais, kai dėl fonetinių priežasčių jis nebetiriamas nė *e* eilės žodžiuose, plg. *grĩžti* (: *grėžti* : *gražýti*) : *gráizyti* (: *su-grėizióti*)²⁷, *trėšti* (trm. ir [trišt']) : *traiša*, tačiau šalia *beĩgti* nėra kaip atsirasti lytims be *n*, jų tarpe – turinčioms [ĩ] < *in* (trm. ir < *en*), kurios tik ir galėtų sudaryti atramą naujai balsių kaitai.

Minėti etimologizavimo trūkumai iš sykio pašalinami, kai *beĩgti*, atsiskaidius jo tradicinės etimologijos, aiškinamas, remiantis anksčiau išdėstyta *bĩgas*,

²⁴ H. Osthoff, IF V (1895) 296 išn. 1; F. B. H. Kuiper, Die idg. Nasalpräsentia 184.

²⁵ Šiuos žodžius gretindavo ir K. Būga (neaiškindamas jų tolimesnės kilmės), plg. K. Būga, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, 197, visai skyrium liksdamas *ĩ-bĩngti*, *prā-bangas*, *bangà*, plg. K. Būga, RR II 397, III 188. Dėl pastarųjų žodžių, kaip neturinčių aiškaus ryšio su *beĩgti*, toliau šiame straipsnyje nebekalbama; galimas daiktas, kad jie teisingai skiriami prie ide. **bheg-*, **bheng-* „sudaužyti, sulaužyti“; su jais, o ne su *beĩgti*, matyt, sietinas ir pr. *pobanginnons* „bewegt“. Neteisingai dėl *bingùs* (: lo. *pinguis*) E. Zupitza, KZ XXXVII (1904) 388. Dėl *bangà* galimo ryšio su s. v. a. *bah* (ir kt.) dar plg. J. Pokorny, Idg. etym. Wb. I 161.

²⁶ Beje, iš E. Frenkelio žodyne (Lit. etym. Wb. 1148) pateikto lie. *tvaĩkas* aiškinimo lengva susidaryti klaidingą išpūdį, kad šis žodis panašiai galėtų būti atsiradęs šalia *tviĩkti*, *tveĩkti*. Tačiau nurodytose J. Endzelyno gramatikos vietose (Lett. Gr. 60 t. ir Latv. val. gr. 92 t.), atvirksčiai, perspėjama, kad net dėl la. *tvāiks* aiškinimo balsių kaitos nukrypimu reikia būti atsargiam – jis galys būti ir ne naujadaras, nes esąs ir lie. (trm.) *tvaĩks*; toliau plg. ME IV 292. Savaip santykį tarp *tvái-kas* ir *tv-aĩ-kas* aiškina (įžiūrėdamas skirtingus – *i* ir *n* – kamienus, išplėstus sufiksą *k*) ir E. Frenkelio nurodytas F. Špechtas (F. Specht, Der Ursprung der indogermanischen Deklination, Göttingen, 1947, 155, 201).

²⁷ Čia *ai*, *ei* gali būti ir kitos kilmės, plg. E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. I 167t.

baigti (*beigti*) ir kitų jų giminaičių etimologija. Beje, pirma dar reikia stabtelėti ties vienu nauju faktu – lie. trm. *biñgti* (-ia, -ė) „mušti, trenkti, dobtį, galabyti“ (LKŽ I 682; Skāpiškis²⁸). Sunku pasakyti, ar jo *in* toks yra iš seno, ar tik tarminis, atstojantis senąjį *en*, nes iš tarmių, neverčiančių *en* į *in*, šis žodis nežinomas²⁹. Svarbiausia yra tai, kad šis trm. *biñgti* (anksčiau minėto *biñgti*, -sta, -o dalinis homonimas), šiandien pažįstamas tiktai nedideliame rytų aukštaičių tarmės plote (tarp Vabalniūko, Suvainišio, Čedasų, Rōkiškio, Kamajū ir Palėvenės, vadinasi, kaip tik ten, kur dar siekia *bigas* bei, dažniau, jo vediniai), būdamas toli nuo žem. *beñgti* „baigti“ ir turėdamas greta pastarąjį semantiškai atstojantį *baigti*, tebėra gražiai išlaikęs senąją „mušti, smogti“ reikšmę. Čia dar, rodos, tiktų paminėti kaip tolimesnius darinius *nu-bingúoti* (-úoja, -ávo) : *Šuo gaidį nubingávo* (*nubaigė, nugalėjo*) Darbėnai (LKŽ I 683) ir *su-bingiúoti* (-iúoja, -iávo) „sugriauti“ : *Per šį karą subingiávo tiltą* Katýčiai (LKŽ kartoteka), kur taip pat (bent antrajame pavyzdyje) tebekyšo senesnė reikšmė ir reprezentuojamas silpnasis balsių kaitos laipsnis šalia *e* (*beñgti*) ir *a* (*pabangà* „pabaiga“, *ābangos* < **ap-bangos* „pabaigtuvės, nuobaigos“, *bangstýti* „baiginėti, baigti“). Vadinausi, kaip lie. -la. *big-* : *beig-* iki pat šiol tebeturi aiškių pirmųkštės reikšmės „mušti“ pėdsakų, lygiai taip, jei ne dar geriau, tą reikšmę išlaikė ir lie. *bing-* : *beng-*. Reikšmės raida „mušti“ → „baigti“, kuri yra, kaip matyti, visai nesena lietuvių ir latvių kalbų naujovė, vargu ar būtų taip tiksliai sutapusi, jeigu *baigti* (*beigti*) ir *beñgti* nuo seniausių laikų būtų buvę visiškai nesusiję.

Baltų žodžiai su *-ei-* || *-en-* bent kiek plačiau yra buvę apžvelgti A. Briuknerio³⁰, E. Frenkelio³¹ ir F. B. J. Keiperio³². Iš jų pateiktų lietuvių kalbos pavyzdžių ryškesni yra šie sugretinimai (aiškiai skirtingų šaknų žodžiai čia neminimi): *baigti* (*beigti*) || *beñgti*, *máizioti* || *mėža* (3 praes.), *skleisti* || *sklėsti*, *tváikas* || *tveñkti*, *vigrùs* „vikrus“ (*Vaiguvà*) || *vėngti* (*vingrùs*, *vangùs*). A. Briukneris ir E. Frenkelis iš esmės tenkinasi pačiu tokių gretybių konstatavimu³³,

²⁸ Pvz.: *Nelisk, kad biñks(iu) snukin, tai atminsi. Taip susimušė, kad net Kazį iš koto nūbingė. Sako, vakar Varnioką vakaruškoj parbingė* (Skāpiškis). Iš kitų priešdėlių vedinių dar pasitaiko *pribiñgti* „pritrenkti“ (Panemūnis) ir *užbiñkti*: *Kad užūbingė par galvą* (Palėvenė).

²⁹ LKŽ I 616 (s. v. *beñgti* 2: *nu-*) pateikti iš Palėvenės, Pándelio ir Salāemiesčio pavyzdžiai su *nubeñgti* iš tiesų turi, kaip matyti iš reikšmės ir geografijos, tą patį [nubiñgti]; vadinasi, vienas ir tas pats žodis žodyne be reikalo suskaldomas ir duodamas dviejose vietose.

³⁰ A. Brückner, KZ XLV (1913) 311t., 322–325.

³¹ E. Fraenkel, IF LII (1934) 146t.

³² F. B. J. Kuiper, Die idg. Nasalpräsentia 184t.

³³ Ir savo žodyne E. Frenkelis dažnai net nesistengia griežčiau skirti (tai ne visada ir įmanoma) *-ei-* || *-en-* giminiškuose žodžiuose bei formose nuo panašaus visai skirtingų dviejų artimos reikšmės šaknų paralelizmo, plg. jo pastabas dėl *láigyti* || *lingúoti* (iš naujausios literatūros plačiai dėl šaknų **leig-* ir **leng-* žr. B. Jēgers, Commentationes Balticae, IV/V, Bonn, 1958, 53–66), *léisti* || *lįsti*, *lieknas* (*láikšės*) || *leñkti* (*lañkas*), *žviėgti* || *žvėngti* ir kt. (E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 330 t., 377, 332 t., 1327 t.).

ir tik F. B. J. Keiperis iškelia originalią mintį, kad lytys su *-en-* iš dalies galinčios būti atsiradusios iš senųjų esamojo laiko konjunktyvų, kuriems kaip tik būdingas intarpinis *-en-*, įvestas į visą (antriniu būdu susidariusią) veiksmažodžio sistemą. Tuo būdu F. B. J. Keiperis, *baigti* (*beigti*) teisingai susiejęs su ide. **bhei-* „mušti“, *beñg-(ti)* šalia *beig-(ti)* aiškina kaip **bh̥-en-g-* (čia silpnojo laipsnio šaknis **bhi-*) šalia **bhei-g-*³⁴.

Sprendžiant iš *beigti* geografijos bei jo reikšmės raidos, sunkoka tikėti jį esant tiek seną, kad jam galėtų visiškai tikti F. B. Keiperio aiškinimas. Tačiau pagrindinė mintis, kad *beigti* yra antrinis, vėliau susidaręs šalia senesnio *beigti*, ir kad jo *n* yra intarpinės kilmės, pirmiausia atsiradęs veiksmažodyje su silpnojo laipsnio šaknimi, nekelia abejonių. Pradinę atramą lytims su *n* galėjo sudaryti jau anksčiau rekonstruoto **bigti* „mušti; baigti“ esamojo laiko intarpinės formos (su **bing-*). Apibendrinus esam. 1. *n* visam veiksmažodžiui (plg. *jūngti* : *jáugti*, *jūnkti* : *jaukùs*), šalia (*)*biñgti* pagal *e* eilės pavyzdžius nesunkiai galėjo susidaryti *beigti* : *bangstýti*, *pabangà* ir kt. Vadinasi, *beigti* ir kitų lyčių su *n* susidarymą šalia **bigti* (**binga*) : *beigti* : *baigti* (turinčių determinatyvą *g* ir priklausančių prie ide. **bhei-*, **bh̥-* „mušti“) paprasčiausia aiškinti taip, kaip aiškinamas, pavyzdžiui, *spiñgti* : *speñgti* susidarymas šalia *spigti* (*spiñga*) : *spięgti* (turinčių taip pat determinatyvą *g* ir priklausančių prie ide. **sp̥ei-*, **sp̥i-*)³⁵.

2. *biznas*, *bizdras*, *biskas*

Prie anksčiau nurodyto būdvardžio *bigas* (kartu su vediniais) paplitimo ruožo iš rytų šliejasi jo sinonimo *biznas*, *-à* „1. trumpas, striukas; 2. be uodegos; trumpauodegis; 3. plikas, nusigyvenęs“³⁶ (LKŽ I 710) teritorija, panašiai nusitęsusi per visą Lietuvą nuo pietvakarių dzūkų iki šiaurės puntininkų. Iš jo vedinių galima paminėti: *biznėlė* „trumpas drabužis“, *biznėlis* „trumpas apsilvikimas ar šiaip kas“, *biznis*, *-ė* „trumpauodegis; beuodegis; nuskurdėlis, plikis“, *bizniukas* „trumpas drabužis, strukis“, *bizniukas*, *-ė* „žemo ūgio dručkis“, *biznius*, *-ė* „1. beuodegis, trumpauodegis; 2. velnias, kipšas“, *biznóji* „gyvatė“, *biznókas*, *-a* „trumpokas“, *biznėti* „1. trumpėti, striukam darytis; 2. skursti, nusigyventi“, *bizninti* „daryti bizną, trumpinti“, *biznyti* „t. p.“, *biznóti* „trumpinti, bizninti; kaišytis (sijoną)“ (žr. LKŽ I 710 t.). Šių žodžių užimamos teritorijos pačiuose pietuose

³⁴ F. B. J. Kuiper, Die idg. Nasalpräsentia 184.

³⁵ E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 872.

³⁶ Dėl pastarosios reikšmės plg. LKŽ iliustracinius sakinius *Kad priėjo bizna, nei cento kišenėj* (Anykščiai). *Šiomet mums šieno bizna buvo* (Aukšdvaris) ir panašius pasakymus su *striukas*, *-à* „trumpas“: *Tam buvo striuka su pinigais* ir kt.; toliau plg. *striukė* „blogi reikalai, bėda, galas“ (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1954, 774).

(apie Drùskininkus) pasitaiko ir *bizdras*, -à „trumpas, be uodegos“ (LKŽ I 707) bei jo vedinys *bizdris*, -è „biznis (kas su trumpa uodega, drabužiu)“ (LKŽ I 708).

Žodžius *biznas* ir *bizdras* gal reikėtų sieti su lie. trm. *bièsti* (*bièdžia*, -dè) „durti, smeigti, mušti“ (LKŽ I 663; duodama tik su *ì-* iš Pelesòs ir su *nu-* iš Ròdunès: *Boba... kad svies malkapagaliu, ir nusodino, nùbiedè antarą kojaite kalelei*). Tada savo etimologine reikšme šiedu „trumpo“ pavadinimai niekuo nesiskirtų nuo būdvardžio *bìgas* – visi jie remtųsi tos pat „mušti“ reikšmės veiksmažodžiais. Tad *biznas* kildintinas iš **bizdnas*, toliau – gal iš **biddnas*, plg. *liuõznas* „gležnas, plonas, silpnas“ < **liuozdnas* < **liuod-dnas* (: *losti*, -do „lepti, išpaikti“), *nuolaignus* „nuolaidus“ < **nuolaizdnus* < **nuo-laid-d-nus* (: *nu-léisti*, -do), *skriaũznas* „liesas ir plonas, silpnas“ < **skriauzdnas* < **skriaud-dnas* (: *skriaũsti*, -dè)³⁷. Darybiškai *biznas* galėtų būti priesagos -*dnas* (dar plg. *nuo-šlè-dnùs* ir *pa-šlè-dnùs* : (-)šlièti, (-)šlèjo) [vedinys iš veiksmažodžio **bisti*, **bido* (su silpnojo laipsnio šaknimi šalia *bièsti*, *bièdè*). Panašiai *bizdras* gal kildintinas iš **bidras* ir galėtų būti padarytas iš to paties veiksmažodžio **bisti* su priesaga -*dras* (< ide. -*dhro-*), plg. *gaizdras* „pašvaistè (nuo gaisro)“ < **gaid-dras* (: *gaid-rùs*), *kémzras* „kèsas, kupstas“ < **kemzdras* (plg. *kemzdrýnè* LKŽ V 565) < **kems-dras* (: *kémsas* „kèsas, kupstas“), *pũz(d)ras* „supuvęs medis, puvësis, piaulas“ < **pũs-dras* (: *pũs-ras*), *žaiždras* (*žièždras*) „kalvès krosnis, židiny“ < **žaid-dras* (**žeid-dras*) (: *žaidas* „krosnis“, *žièsti*, -dè), *žièzdrai* „žvyras“ (ež. *Žièzdras*) < **žeis-dras* (< ide. **gèis-dhros*)³⁸. Turint galvoje, kad priesagos -*dnas* ir -*dras* lietuvių kalboje yra visai retos (be to, pirmosios pavyzdžius – nors gal ne visus – būtų galima interpretuoti ir kaip priesagos -*nas* vedinius, o su antrąja iki šiol, rodos, yra žinoma tiktai daiktavardžių) ir kad *biznas* (< **bizdnas*) ir *bizdras* abu turi tą patį *bizd-*, patikimiau juos laikyti įprastinių būdvardžių priesagų -*nas* (plg. *glèžnas* : *glèžti*, *plónas* : *plóti*, *silpnas* : *silpti*) ir -*ras* (plg. *gùdras* : *gùsti*, -do, *mišras* : *mišti*, *tikras* : *tikèti*, *tikti*) vediniais iš veiksmažodžio su *bizd-* (< **bid-d-*). Dėl santykio **bid-d-* : **bid-* (**bisti*, -do) plg. *grimzti*, -zdo : *nu-grimdo* (*grimdinti* LKŽ III 604), *gruz(d)èti*, *gruzdùs*, *gruzti*, -z(d)o : *graudùs*, *grũsti*, -do, *mègzdyti* (su įterptiniu g): K. Sirvydo *pamedeimas* „kuglowanie, gesticulatio“ ir kt. (la. *mèdīt* „mègdžioti“), *spurdèti* „spurdèti“ : *spurdèti*, *urzdèti* „urgzti“, *urž(d)inti* „erzinti“ : *urđinti* „t. p.“³⁹ (pradžioje galėjo kartais būti tik kauzatyvinės ar iteratyvinės reikšmės lyčių su **bid-d-*, plg. *ès-dinti*, *lip-dýti*, *skél-dèti* ir pan.). Dėl kamieno *bizd-* reikšmės „mušti“ plg. (jei su *z* < *zd*) *bizyti*

³⁷ K. Būga, RR I 286, 289; dėl *liuõznas* dar žr. E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. I 381, 384.

³⁸ K. Būga, RR I 283, 285, 288, 292; dėl *gaizdras* dar žr. J. Pokorny, Idg. etym. Wb. I 488 t.

³⁹ K. Būga, RR I 284, 287, 289, 290; dėl *grimzti* dar plg. J. Endzelīns, Latv. val. gr. 754 išn. 400, o dėl *mègzdyti* – ME II 612.

(-ija, -ijo) „lupti, kapoti“ (LKŽ I 710 s. v. *bizyti* 2) ir (jau kaip tolimesnį vedinį) *užbiznyti* „suduoti“ (LKŽ I 711 s. v. *biznyti* : už-).

Tvirtai teigti, kad būdvardžių *biznas* ir *bizdras* kamienas *bizd-* yra kilęs iš **bid-d-* ir sietinas su *biėsti*, -*dė*, negalima todėl, kad gal ne mažiau įmanomas (o iš pirmo žvilgsnio net akivaizdesnis, negu su *biėsti*) yra jo ryšys su tuo *biz(d)-*, kurį turi: 1) *bizas* „vabzdys, nuo kurio karvės bizdelioja; gira, bizalas“, *byz(d)ė-lė* „gylys“, *bizelioti* „sakyti bizzz, kad karvės zyliotų; zylioti“, [*bizėnti* „sakyti bizzz, byzinti“, *bizinas* „grambuolys; kiekvienas vabzdys, kurs byzgia“, *bėzinti* „sakyti bizzz, kad galvijai zyliotų; brūžuoti, zulinti, čirpinti“, *bizoti* „zylioti, bėgioti“, *bizuoti* „zylioti, bėgioti“ ir panašūs onomatopėjiniai dariniai, plg. interj. *biz* (*bizzz*); 2) *bizas* „kas bizinėja“, *bizdas* „užpakalis“, *bizdauti* „bezdėti“, *bizdėnti* „pamažu bėgti, biznoti“, *bizdikuoti* „slankioti be darbo“, *bizdinėti* (*byz-dinėti*) „slankioti be darbo, dykinėti“, *bėzdinti* „eiti, styrinti“, *bizdis*, -*ė* „kas bizdinėja be darbo; laužas, iširėlis“, *bėzdoti* „tursoti“, *bizdūlis*, -*ė* „bezdalius; lengvadarbis, tinginys“, *bizduliuoti* „dykam valkiotis, bindzinėti, lakstyti; trauktis kūlėmis“, *bizdžius*, -*dė* „bezdalius; karštas, skystas žmogus“, *biznà* „maža risčia“, *biznėnti* „ristele bėgti, biznoti“, *biznóti* „pamažu bėgti“, *bėzoti* „gulėti, drybsoti“, *bizterėti* „bezterėti“, *bizuliuoti* „vaikščioti be darbo“ ir kiti lie. *bezdėti* (=la. *bezdēt*), kuris galiausiai, matyt, taip pat yra onomatopėjinės kilmės, giminaičiai⁴⁰. Ypač svarbūs dėl savo reikšmių *bizdinti* „striukinti, trumpinti, ankštinti (drapaną); gadinti, laisinti“ (LKŽ I 707) ir *bizinti* „trumpinti, striukinti, mažinti (dailinant, taisant); daryti, kad kas nusigyventų, plikinti“ (LKŽ I 709 – iš pietryčių žemaičių ir gretimų aukštaičių šnektų, kur *zd* vietoj dažnai tik *z*), kuriuos paprasčiau aiškinti ne kaip **bid-dinti* „mušdinti, (nu)mušti“ → „trumpinti, (nu)baigti (nugyventi)“, o kaip *bezdėti* giminaičius; dar plg. *bizdė* „trumpas švarkas“ (LKŽ I 705), *bizdunkulis*, -*ė* „kas mažo ūgio“ (LKŽ I 708), *bizukas* (< **bizukas*) „kas mažas, trumpas“ (LKŽ I 712), *bizas* (< **bizdas*) „nuskurėlis, nusibaigėlis“ (LKŽ I 705). Dėl šių žodžių semantinio ryšio su *bezdėti* ir kt. plg. *Ale čia miežiai visai nusibezdėję* (*sumenkę*), *nė sėkla neatgrįš* (LKŽ I 648 s. v. *bezdėti* : nu-), *bėzdas* „menkos sveikatos žmogus; bamblys (apie vaiką)“ (LKŽ I 647) ir pan. Dėl reikšmės „nuskursti, nu(si)gyventi“ dar plg. *bizotis* „pavargti, nusigyventi“ (LKŽ I 712), *nusibėzti* „nusigyventi“ (LKŽ I 712), priklausančius, matyt, pirmajai onomatopėjinių darinių grupei. Be *biz(d)inti*, dar yra pažįstamas -*bisti*, -*bįzda*, -*bįzdo* „menkėti, smukti“ (LKŽ I 699 su priešdėliais *pri-*, *su-*), šalia kurio (gal vartoto ir „trumpėti“ reikšme) nesunku įsivaizduoti galėjus susidaryti (anksčiau minėtu būdu su priesagomis -*nas* ir -*ras*) ir būdvardžius *biznas*, *bizdras*.

⁴⁰ Šių abiejų grupių – tarp jų sunku išvesti griežtą ribą – žodžius žr. LKŽ I 704–712 ir dėl kilmės plg. E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. I 42 (s.v. *bezdėti*), 45 (s. v. *bėzinti*).

Klausimą, katram iš pateiktų *biznas* ir *bizdras* aiškinimų – siejimui su *biėsti* ar su *bezdėti* – teiktina pirmenybė, tuo tarpu geriausia palikti be kategoriško atsakymo. Šiaip ar taip, čia reikia atminti, kad būdvardžių *biznas* ir *bizdras* ryšys su *bezdėti* šeimos žodžiais, nors dabar ir akivaizdesnis, gali būti antrinis (pvz., tuo antriniu ryšiu iš dalies paaiškinamas žodžio *biznas* reikšmės „plikas, nusigyvenęs“ atsiradimas, tačiau plg. ir 36 išn.; *bizdinti* ir kt. reikšmės raida, atvirkščiai, galėjo kiek paveikti *biznas*, *bizninti* ir kt. reikšmė). *biznas* ir *bizdras* reikšmės („be uodegos, su trumpa uodega“) bei vartosenos (kalbant apie uodegą, nulaužtą peilį ir pan.) specializacija, primenanti *bigas* (ir kai kurių kitų tarminių sinonimų) panašią specializaciją, kitų „trumpo“ pavadinimų susidarymo semantinės paralelės ir iš dalies žodžių geografija (anksčiau minėti su trumpumo sąvoka susiję *bizdė*, *bizdunkulis*, *-ė*, *bizinti*, *bizukas* yra žinomi žemaičių ir gretimų aukštaičių – ten, kur nepažįstami *biznas*, *bizdras*) lyg ir labiau remia pirmąją prielaidą – siejimą su *biėsti*.

LKŽ I 709 cituojamas iš Juškos žodyno *bizinas*, *-a* „biznas, trumpas“⁴¹ yra veikiausiai iš **bizd-inas*, nors galėtų būti atsiradęs (dėl priesagos substitucijos?) ir vietoj *biznas* (plg. iš to paties Juškos žodyno *bizniukas*, *-ė* „žemo ūgio dručkis“ LKŽ I 711).

Leksikografai J. Šlapelis ir J. Baronas (kilimo rytų aukštaičiai) pažįsta dar būdvardį *biskas*, *-à* „biznas, trumpauodegis“⁴². Jis, be abejo, nėra atskirtinas nuo būdvardžio *biznas* ir aiškintinas veikiausiai kaip **biz(d)-skas* (**biz-kas?*), kur *biz(d)-*, lygiai kaip ir būdvardyje *biznas*, gali būti susijęs arba su *biėsti* (šiuo atveju įmanomas ir **bid-skas > biskas*), arba su *bezdėti*; dėl priesagos *-skas* plg. *ėskus* (< **ėd-skus*) „valgus, rajus“ ir pan. (su *-kas* yra *pilkas*).

Lie. trm. *biėsti* (*-džia*, *-dė*) „durti, smeigti, mušti“ kilmė iki šiol, rodos, dar nėra buvusi aiškinta. Jį reikia sieti su go. *beitan* „kąsti“, s. isl. *bīta* „kąsti; įsikirsti, įsmigti (apie kalaviją ar pan.)“⁴³, *beit* n. „laivas“ (pirm. reikšmė

⁴¹ Jį duoda (iš Juškos?) ir J. Šlapelis, žr. jo Lie. ir r. k. žod. (1921) 76 ir Le. lie. k. žod. (1929) 31.

⁴² Pateikiamas šis žodis taip: *biskas*, *biskà=biznas* – *кыубіў* (J. Šlapelis, Lie. ir r. k. žod. 76); *biskas*, *biskà=biznas* – *mający krótki lub obcięty ogon* (J. Šlapelis, Le. lie. k. žod. 31); *кыубіў*, *trumpuodėgis*, *biskas*, *biznas*, *strūgis* (J. Baronas, Rusų lietuvių žodynas², Kaunas, 1932, 224).

⁴³ Savo metu K. Būga su s. isl. *bīta* „kąsti“ yra siejęs (pagal K. Jaunių) *būzinti šūnį*, žr. K. Būga, RR I 281. Tačiau žem. *būzinti* „raginti, kurstyti, erzinti“ vartojamas, kalbant ne tik apie šūnį, bet ir kitus gyvulius ar net žmones, ir jį vargu ar galima skirti nuo ten pat paplitusio *būzinti* „sakyti bizzz, kad galvijai zyliotų“ (LKŽ I 710). Panašiai vartojami *bizdinti* „kelti, žadinti“ (LKŽ I 707 s. v., 4 reikšmė), *bizinti* „kelti, žadinti, raginti, erzinti, kibinti, jaudinti“ (LKŽ I 709 t. s. v., 3 r.), *bizelióti* „erzinti (pirštą rodant)“ LKŽ I 709 s. v., 2 r.), *bizėnti* „erzinti“ (LKŽ

„išduobta, išskaptuota eldija“), v. v. ž. *beitel, bētel* „kaltas, skaptas“, lo. *findo (fidi, fissum)*, -ere „skelti, skaldyti“, s. i. *bhinádmi, bhédāmi* „skeliu, skaldau, laužiu, sumušu ir t. t.“ ir kitais ide. **bheid-* „skelti“ atstovais⁴⁴, kuriuos spėjama – o tą spėjimą baltų kalbų faktai neabejotinai paremia – turint determinatyvu *d* išplėstą jau anksčiau minėtą šaknį **bhei-* „mušti“. Tad pagaliau pasirodo, jog sinonimų *bigas* ir *biznas* (jeigu, žinoma, pastarojo siejimas su *biēsti* teisingas) besama etimologiškai giminiškų – jų remiamasi ne tik tos pat „mušti“ reikšmės, bet ir tos pat šaknies (tik išplėstos skirtingų – *g* ir *d* – determinatyvų) veiksmažodžiais.

Nebus labai pro šalį pridurti, kad baltų kalbos turi bent kiek ir paprastosios (neišplėstinės) šaknies **bhei-* (:**bhǵ-*) „mušti“ atstovų, nes jie, kalbant apie slavų *biti* „mušti“ ar kitus tos šeimos žodžius, dažniausiai lieka nepaminėti⁴⁵. Iš lietuvių kalbos čia, rodos, visai tiktų nurodyti rytų dzūkų *býdyti* (-o, -ė) „kelti, varyti, bakštinti“ (LKŽ I 660) – iteratyvinį veiksmažodį šalia paprastojo **byti* (plg. *lýdyti* : *lýti*), atitinkantį la. *bīdīt* (*bīdīt, bīdīt*) „schieben, rücken, schiebend stossen; stopfen“ (ME I 303, su etimologija), greta kurio yra išlikęs (kaip pasenęs ir retas žodis) ir laukiamasis *bīt* (*bīt*) „schieben“ (ME I 304); toliau plg. la. *bīdeklis* „ein Werkzeug zum Schieben, die Weiche; ein unbeholfener Mensch, der nichts aus eigener Initiative tut“ (ME I 303), *bīstaklis* „ein Stock zum Umrühren des Ofens, Ofenkrücke, Kohleneisen; eine Stange, ein Stock zum Schlagen od. Stossen; ein Mensch, der nichts aus eigener Initiative tut, ein Saumseliger“ (ME I 304, EH I 223), o taip pat (su trumpuoju šaknies *i*) *bidīt* „an-stossen, anpurren“ (ME I 293, EH I 218) ir kt.

3. *gruzinis*

Būdvardis *gruzinis*, -ė „trumpas“ yra, matyt, visai siaurai vartojamas žemaičių žodis – jis nurodomas (LKŽ III 684) tiktai iš Váiguvos. Jo, be abejo, negalima skirti nuo tos pat reikšmės būdvardžio *grūžas*, -à, žinomo iš Juškos žodyno⁴⁶; iš kitų šaltinių pastarasis būdvardis dar pažįstamas kaip pirmasis sudurtinių žodžių sandas, plg. *gružapláukis*, -ė „trumpaplaukis“, *gružaūsis*, -ė „striubausis, trumpaausis“, *gružavilnis*, -ė „trumpavilnis“ (LKŽ III 685 t.). Būdvardžio *grūžas* ryšys su *gružinėti* „graužinėti“, *gružė* „graužikė“, *grūžas*

I 709 s. v., 2 r.). Norint juos susieti su *biēsti* šeimos žodžiais, galima būtų remtis reikšme „besti, durti“ bei „badyti, bakštinti“, o ne „loti“ bei „lodyti“, plg. *badýti* „raginti“, *bākštinti* „raginti, kelti“, la. *bikstīt* „raginti, kurstyti“ (šalia pagr. r. „badyti“) ir pan.

⁴⁴ J. Pokorny, Idg. etym. Wb. I 116 t.

⁴⁵ Pavyzdžiui, A. Briukneris, kalbėdamas apie le. *bić* giminaičius, dargi pabrėžia, kad lietuviai neturi tokio žodžio („Litwie brak słowa“), žr. A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa, 1957, 25.

⁴⁶ Iš čia, matyt, jį bus ėmęs J. Šlapelis, Lie. ir r. k. žod. 154.

„nuograuža, graužtukas; išgraužta vieta“, *grūžtis* „vidurių piūtis, dieglys; širdgėla; skudrumas, aštrumus“, *gráužti* (= la. *grauzt*) ir kt. nekelia abejonių (dėl reikšmės plg. le. *kusy, kęsy* „biznas, trumpas“ šalia *kašac* „kašti“). Vadinasi, *gružinis* savo z turi iš ž. Šis kitimas yra įvykęs, ž. atsidūrus priešais *d*⁴⁷, plg. (*nu*)*grūzdinti* „(nu)graužti; skutamai, plikai (nu)pliauti“ (LKŽ III 683), o taip pat ir savo reikšme būdvardžiui *gružinis* artimus žem. *grūzdas*, -à „plikas, trumpais plaukais“, *grūzdūs*, -i „trumpai nukirptas, kai plaukai būna standūs; plikas, gruzdas“ (abu netoli Váiguvos, į vakarus – LKŽ III 681, 684). Toliau dėl visuotinio ar tik sporadiško *zd* suprastinimo atskirose tarmėse jau galėjo atsirasti ir lyčių su vienu z, plg. *grūzas* „obuolio nuograuža“ (LKŽ III 681), *nugrūzinti* „trumpai nugraužti, nupiauti“ (LKŽ III 684), *grūznas*, -à „trumpais plaukais, plikas, gruzdus“ (LKŽ III 685), o ypač *grūzas*, -à „plikas“ (irgi netoli nuo Váiguvos, į pietryčius – LKŽ III 681). Turint galvoje, kad priesagos -*inis* būdvardžiai iš veiksmazodžių retai kada daromi (plg. žem. *kandinis*, -ė „kuris kanda“ LKŽ V 204), ir atsižvelgiant į ką tik minėtus kitus giminiškus būdvardžius, patikimiausia būtų *gružinis* laikyti būdvardžio *grūz(d)as* (ar *gruz(d)ūs*) vediniu (plg. *juodinis* : *júodas*, *kumpinis* : *kuñpas*, *rūgštinis* : *rūgštas* ir pan).

ETYMOLOGIE EINIGER MUNDARTLICHER SYNONYME VON LIT.

truñpas „KURZ“

Zusammenfassung

Im Beitrag werden einige litauische Benennungen für „kurz“ erklärt, deren Etymologie bis jetzt nicht bekannt ist.

1. Lit. dial. *bigas*, -à „kurz, gestutzt, stumpf, klein“ mußte früher viel weiter verbreitet gewesen sein, wie es aus seinen Ableitungen *bigė* „abgenutztes, stumpfes Messer; kurzer Schwanz, Stumpfschwanz, Stutz; ein (zu) kurzes Kleid usw.“, *bigis* „abgenutztes Messer, Messer mit abgebrochener Spitze; Stumpfschwanz; was kurz ist, kurzes Ding“, *biginti* „kürzen, stutzen“ u. a. zu ersehen ist. In lettischen Mundarten ist noch die Ableitung (von dem Adjektiv **bigs*) *bigis* „Teufel“ zu finden (vgl. lit. *striūkis* „Teufel“ : *striūkas* „kurz“ u. a.). *bigas* ist von dem Verb **bigti* „schlagen“ abgeleitet (die Ableitung der Adjektive in der Bedeutung „kurz“ von den Verben in der Bedeutung „schlagen“ liegt auch in anderen indogermanischen Sprachen vor), auf dem bestimmt lett. *bidzīt* „den Ofen umrühren; stoßen“, *bikstīt* „wiederholt stechen, stochern; schüren; anspornen, antreiben“ u. a. beruhen. Dasselbe **bhig-* „schlagen, stoßen, stechen“ scheint auch in den germanischen Sprachen vorhanden zu sein, vgl. ahd. (*ana*)*bicchan*, mhd. *bicken* „stechen, stoßen, hauen“, ahd. *bic* „Stoß, Stich“, dtsch. dial. *Bicke(l)* „Spitzhacke“

⁴⁷ Dėl lie. *žd > zd* žr. K. Brugmann, Grdr. I² 569; O. Wiedemann, Handbuch der litauischen Sprache, Strassburg, 1897, 32 t.; И. Эндзелин, Славяно-балтийские этюды, Харьков, 1911, 110–114; K. Būga, RR I 274, 282–285; J. Scheftelowitz, KZ, LVI (1929) 177 t.; J. Endzelin, ZfslPh XVIII (1942) 122 t.; E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. I 366 (s. v. *liepsnā*).

u.a. Lit. dial. *bikis*, -ė „was bzw. wer kurz ist; Stumpfschwanz“ und die mit ihm zusammenhängenden litauischen Fluß- und Familiennamen beweisen noch nicht, daß neben **bhig-* auch **bhik-* rekonstruiert werden müßte, weil die Formen mit *k* ohne Zweifel viel spätere sind und wahrscheinlich auf die Formen des Verbs **bigti* mit *g* = [k] zurückzuführen sind. Balt.-germ. **bhig-* muß weiterhin mit aslav. *bijq* (*bvjq*), *biti* „schlagen“ und anderen Repräsentanten der idg. Wurzel **bhei-*, **bhī-* „schlagen“ in Verbindung gebracht werden.

**bigti* scheint neben der Bedeutung „schlagen“ noch die Bedeutung „beenden“ gehabt zu haben, vgl. lit. dial. (südostžem.) *bigė* „dörfliche Abendunterhaltung“ (urspr. offenbar „Beendigung, Abschluß(feier), Erntefest“). Das gestattet uns anzunehmen, daß die Etymologie von lit. *baigti* (dial. noch *beigti*), lett. *bēigt* „(be)end(ig)en“ (lett. dial. noch „umbringen, töten“) wie auch die von **bigti* (*bigas* usw.) die gleiche sei. Die ursprüngliche Bedeutung des lit. (žem.) *beigti* „= *baigti* (beenden)“ ist früher auch „schlagen“ gewesen, wovon noch lit. dial. *biņgti* (mit dial. -*in-* statt -*en-*?) „schlagen, hauen, umbringen“ und andere dialektale Belege zeugen. Nach Verzicht auf die wenig sichere Verbindung des Wortes *beigti* mit ai. *bhanājmi*, arm. *bekanem* „breche“ u. a. müßte *beigti* für ein verhältnismäßig späteres mundartliches Wort gehalten werden, das aus den präsentischen Infixformen des Verbs **bigti* (Präs. **bing-*) „schlagen; beenden“ entstanden ist infolge einer Übertragung des *n* auf das gesamte Paradigma und infolge einer Ablautsentgleisung, die neben **biņgti* auch die Wörter mit *e* (*beigti*) und *a* (*bangs-tyti*, *pabangà*) in der Wurzel entstehen läßt.

2. Lit. dial. *biznas*, -à, *bizdras*, -à, *biskas*, -à „kurz; ohne Schwanz, mit gekapptem Schwanz“ könnte man mit lit. dial. *biėsti* (-*džia*, -*dė*) „stechen, schlagen“ in Zusammenhang bringen und der Bildung nach folgendermaßen einteilen: **biz(d)-nas*, *bizd-ras*, **biz(d)-skas*; **bid-* (: *biėd-ė*) verhält sich zu *bizd-*, wie *nu-griņd-o* zu *nu-griņzd-o*, *spurd-ėti* zu *spurzd-ėti* usw. Lit. dial. *biėsti* muß weiterhin verbunden werden mit go. *beitan* „beißen“, mnd. *beitel*, *bētel* „Meißel“, lo. *findo* (*fidi*, *fissum*), -*ere* „spalten“, ai. *bhinādmi*, *bhēdāmi* „spalte, schnitze, zerbreche usw.“, die alle wohl *d*-Erweiterungen zur Wurzel **bhei-* sind. Neben dem einfachen, nicht mehr existierenden Verb **byti* könnte lit. dial. *býdyti* „antreiben, anspornen, wiederholt stoßen“ (iteratives Verb) für den Repräsentanten der unerweiterten **bhei-* Wurzel gehalten werden, vgl. lett. *bīdīt* „schieben, rücken, schiebend stoßen; stopfen“ : *bīt* „schieben“. Auf diese Weise sind lit. dial. *biznas*, *bizdras* und *biskas* wie auch ihr Synonym *bigas* wahrscheinlich auf die gleiche Wurzel zurückzuführen. Die angeführte Erklärung der Benennungen für „kurz“ mit *bizd-* ist allerdings anfechtbar, denn das *bizd-* könnte eventuell auch zu der Familie von lit. *bezdėti* (= lett. *bezdēt*) „furzen“ gehören.

3. Lit. dial. *gruzinis*, -ė „kurz“ hat *z* aus *ž* (*z* < *zd* < *žd*), wie man an seinem Synonym *grūžas*, -à sieht, und ist mit lit. *gráužti* (= lett. *graūzt*) „(be)nagen, (ab)beißen“ etymologisch zu verbinden. Abgeleitet ist es mit dem Suffix -*inis*, -*ė* vom Adjektiv *grūz(d)as*, -à, das jetzt in benachbarten Mundarten in der Bedeutung „kahl, kurzhaarig, kurz geschnitten, gestutzt“ gebraucht wird.